

RAVNATELJ, ING. K. PL. TONČIĆ:

POKRAJINSKI MUZEJ ZA NARODNI OBR I UMJETNOST U SPLJETU.*

Mjeseca jula 1910., u ć. k. graditeljskoj, zanatlijskoj i umjetničkoj školi u Spljetu, priredila se učenička izložba, kao što se običavalo svake školske godine, od njezina postanja.

No ovaj put izložba bijaše proširena velikim odjelom za umjetne narodne radnje i baš tome odjelu dalo je Ravnateljstvo osobitu važnost, kao početku nove akcije, ne samo za specijalne svrhe škole, već i za razvitak ukupne domaće kulture i domaćeg gospodarstva.

Već nekoliko mjeseci prije, pisac ovoga članka, nešto putujući i osobno, a nešto pismeno, obratio se znatnom broju osoba od utjecaja, širom pokrajine, radi sakupljanja zgodnih predmeta za ovaj odio izložbe.

Još tom prigodom, u pozivima na saradnju istaklo se, da će izložba osim informativnog karaktera, koja i u najboljem slučaju imade samo prolaznu vrijednost, nastojati, da postane temeljem jednog *muzeja* za narodni obrt i narodnu umjetnost.

I do malo stadoše prispijevati iz sviju krajeva Dalmacije potpuna narodna odijela i pojedini njegovi djelovi, različito tkalo, te vezovi, čipke, rezbarije na drvu, oružje, orudje, posudje, pak radnje u srebru, zlatu, filigrani sve u narodnom stilu i domaćeg porijekla, osim malobrojnih primjeraka hercegovačkog veziva, što je u skladu sa radnjama južne Dalmacije.

* Pretiskano iz *Koledara Pokrajinskog muzeja za narodni obrt i umjetnost u Splitu*, Split, 1913, str. 3-5

Za prvi pokušaj bilo je materijala dosta, te se mogla njime ispuniti jedna velika dvorana ove škole, razdijeljena zbog boljeg prijedela na više manjih odjela.

Tu je bio za gradsku i uopće primorsku publiku, gotovo čitav svijet novih motiva i novih elemenata umjetnosti iz različitih područja, i za većinu iz skrivenih dubina narodnog života. Ali ova publika ne pokaza ni onog interesa ni onog razumijevanja, kojeg zasluživaše ova izložba.

Osim drugih razloga, shvatilo se, da su izloženi objekti posljedak školskog rada i obična izložbena parada, a ne produkt davne i originalne narodne kulture. Ponovila se ona tako obična pojava u našim krajevima, da se domaće ljepote niti cijene niti u njihovu budućnost vjeruje, sve dok ih opća evropska kultura ne uzdigne među predmete svjetskog zanimanja i udivljenja. Tako je, manje više, bilo sa prirodnim ljepotama obala, pećina i slapova, pak eto i pjesama, veziva, čipaka, tkiva i drugih tvorevina umjetničke narodne duše.

Kada - i ako to nije pravedno, ali je razumljivo i prirodno - ovo od nas prezreno blago iznese tudjin pod svojom firmom, kao što bi arheolog iskopane starine, i kad se počnu drugi time na različite načine koristiti, protestira se i krivi druge.

Nije čudo, što se ne postiže tko zna kakav uspjeh ovim kratkotrajnim i nesamostalnim odjelom izložbe, niti se takova šta očekivalo, ali se ipak postigla najglavnija njezina svrha: prolazno je postalo trajnim i odio samostalnom cjelinom; dio izloženih objekata postade skromnim, nu solidnim začetkom budućega etnografskoga muzeja pokrajine Dalmacije.

Ovaj početni rad nije tada imao karakter javni, niti se smjelo tražiti zvanične pripomoći, sve dok se nije moglo pokazati nešto dostojna zanimanja i podpore, pa se moralo privatnim sredstvima steći pravo na moralnu i materijalnu pripomoć. Ujedno sa nekim malim prinosom općine splitske, kupilo se što je bilo na izložbi najkarakterističnije i od veće pogibelji da izgine, a neke skuplje zbirke bile su zakaparene ili jednostavno zabilježene u nadi, da će jednoč ipak postati općim blagom: imovinom budućeg muzeja za narodni obrt i umjetnost.

Tada, nastojalo se ne prekinuti ni za čas ovaj nužni doticaj sa svim onim privatnim osobama i zvaničnim organima, koji bi mogli biti

od pomoći u ovom poslu: trebaló je tek probudjeno zanimanje držati budnim, te privatnim pismima i posebnim okružnicama oživjeti svakome poznate ali ipak ignorirane prilike, zbog kojih narodne umjetnosti nestaje, te iznijeti razloge, zašto tako biva i sredstva, kojima bi se ovom propadanju moglo predusresti.

Mislim, da je u ovom članku, namijenjenu široj publici, nužno priopćiti i ono što se već u javnosti reklo, da se dokaže hitna potreba ovakove institucije i njezina opća korist, te istaknu ciljevi, koji se domaćim etnografskim muzejem žele i mogu postići. I u ovakovu radu, mislim da je za opći napredak nužno protegnuti na cio narod znamenito načelo staroga grčkoga filozofa: *Poznaj samoga sebe*. Jer takova poznavanja često ni u općenitosti nema, a još češće je nesvjesno, sve dok nas iznašanje fakata ne prisili, da se intenzivnije zamislimo u njih.

Naša pokrajina siromašna je modernom industrijom ali bogata originalnim kućnim obrtom, kao malo koja druga zemlja, koja nema tako zgodna geografskog položaja, a prama tome ni ovakog historičkog, kulturnog razvitka.

Narod u Dalmaciji istančana ukusa pod utjecajem zapada, a bujne istočne mašte, nije utaman stekao svoje estetske sposobnosti, već ih je upotrebio u svim radnjama, koje je mogao da stvara kao narod prepušten sam sebi i siromašan svakim prirodnim bogatstvom osim ljepotom zemlje.

Naročito su Dalmatinci pokazali vanrednu vještinu u plastičnoj umjetnosti, te se ne ograničiše na izvadjanje umjetnih produkata jedne vrsti, već dadoše obilježje svoje originalne estetike i predmetima za ukras i onima za svagdanje praktične potrebe.

Nu dandanas, osobito medju našim dalmatinskim pukom, idealizam i estetika uzmiču pred praktičnim i ekonomskim razlozima, a to se događa i sa kućnom umjetnom industrijom.

Ali, vječna bi šteta bila, baš zato što je nenaknadiva, kad bi ova domaća umjetnost izginula sasvim, i to ne samo sa idealne, već i ekonomske strane.

Nu rek bi, da će se to brzo i dogoditi, jer narod sam, uslijed raznih vanjskih utjecaja i promjenom unutrašnjih prilika, napušta svoju umjetnost.

Narod siromaši, seli se i vraća; dućani mu posvuda nude jeftiniju fabričnu robu, pa je i drugih razloga, zbog kojih pobacuje pomalo svoju narodnu nošnju.

Ali ne samo nošnju: ta tuđjom pjesmom dolaze i različite harmonike, a sve više nestaje gusala, svirala i dipala; kupujući jeftino i jednostavno željezno i porculansko posudje, gubi smisao za ukrašavanje onih predmeta, koje su sami izradjivali od drva i zemlje.

Zlatnih i srebrenih predmeta u narodnom stilu, što su ih izradjivali velikim trudom i dugo vremena, nestaje takodjer pred sličnom jeftinijom robom, ili se pak takovi nakiti ne nose nikako.

Kad se u posljednje vrijeme opazilo, da se stranci jagme za lijepe tvorevine naše kućne industrije, iznikoše mnogi posrednici, koji takove predmete kupe i prodavaju van zemlje za sve to veće svote.

Istina, radi ove prodje izradjuju se i nove slične stvari pod istu cijenu, ali to već nijesu narodne umjetnine, već više manje uspjele imitacije, koje su izgubile najveći čar svojih uzora: originalnost i osobitu harmoniju motiva i boja, a da se o posve lošu materijalu i ne govori.

Po tome starijih i vrsnijih predmeta nestaje, a oni, što se u novije doba izradjuju, osobito za trgovinu, obično su karikature originalnih narodnih umjetnina.

Ipak se u pokrajini nalazi još dosta toga, a osobito u zabitnijim mjestima kod pojedinih seljačkih obitelji ili u pojedinim zbirkaama i zbirčicama takovih osoba, koje su odlučile prodati ih skupno ili napose strancima, koji takove stvari traže. Nekoji su sabrali vrsne zbirke, koje ljubomorno čuvaju, namjerom da ih poklone kojoj velikoj zbirci svoje zemlje, jer su i njihovi vlasnici stranci.

Radi ovih prilika nemamo nijedne veće kolekcije, a najmanje javne, gdje bi stranci mogli upoznati svu ljepotu, bogatstvo i raznolikost izvorne pučke plastične umjetnosti, koja bi obuhvatala tkalo, vezove, čipke, rezbarije na drvu, oružje, različite radnje u srebru, zlatu, filigrani i t. d.

Zbog nestašice i rastrkanosti ovakova narodnog blaga, ono se ne može ni studirati kako treba.

Imade, dakako, priličan broj osoba, što bi se htjele baviti ovim poslom, ali djeluje svaka o sebi i jednostrano. Jednima nedostaje strukovna sprema, neki nemaju vremena ili sredstava, da se bave ovim pitanjem sistematično, a mnogi, što je najgore, u ovoj mješavini amo tamo love ili pripomoći moljakaju, samo da se okoriste.

Na ovaj se način ne može doći do kakvih pozitivnih rezultata, a pravo narodno umjeće s dana na dan gine.

Ovoj pogubnoj decentralizaciji i materijala i rada, predusrelo se, barem djelomično, osnivanjem ove važne i korisne institucije. A od koje znamenitosti može da postane u nedalekoj budućnosti na mnogim područjima narodnog života u pokrajini, može se razabrati iz zadataka što ih je Ravnateljstvo muzeju postavilo:

1. Da prikaže ukupnu sliku o stanju svega narodnog umjetnog obrta u Dalmaciji, ne samo u sadašnjosti, već i u prošlosti;
2. da zapriječi dalje rasipanje i seobu krasnih narodnih radnja, kao što je to do sada bivalo;
3. da kao *originalna* zbirka, postane *mjerilo* za faktičnu i umjetničku vrijednost ovakvih predmeta, narodu, strancima i stručnjacima;
4. da zapriječi afarističke manipulacije pojedinaca slabim imitacijama, te da podiže dobar glas narodnom umjeću i kod nas i pred strancima;
5. da najjeftinijim načinom sačuva i promiče narodni obrt, priječeći da se različite pripomoći kojekud ne rasiplju bez jedinstvena i odredjena cilja;
6. da rukovodjen stručnom spremom, po jasno odredjenom programu i pod kontrolom, posluži zgodnom bazom industrijalnim, umjetničkim, ekonomskim i etnografskim studijama;
7. da bude jedna od privlačivih točaka u gradu, koji je centar Dalmacije u industrijalnom, prometnom i u opće kulturnom pogledu; - i napokon:
8. da posluži kao zgodno didaktično sredstvo kod nastave u obrtničkoj školi, koja takovim predmetima može u obrtničkom podmlatku razviti smisao i ljubav za narodnu umjetnost, a osobito unaprijediti njezino apliciranje na moderne predmete.

Osim svega spomenutog, Ravnateljstvo muzeja nastojat će, da zbog komparativnih studija pribavi zgodnih predmeta kućnog umjetnog obrta i iz drugih južnoslavenskih zemalja i to zamjenom duplikata koje posjeduje, a u tom se pravcu već i pokušalo raditi.

Većinu pak drugih, prije spomenutih ciljeva, stalo se polako realizovati, a moći će se i bolje i brže, kad ovaj muzej bude opskrbljen redovitim dotacijama, te kad nastavi zvanično i javno svoje djelovanje po pravilniku, koji se izradjuje.

Razlozi za uspostavu ove institucije i njezini ciljevi našli su uvažena i odaziva kod državnih i autonomnih organa.

Zemaljski Odbor je ovoj našoj najmladjoj kulturnoj instituciji udijelio vanrednu pripomoć od K 600, a država doznačila redovitu subvenciju od K 2000 uz uvjet, da i pokrajina doprinaša godišnje K 3000. Na ovo je i Sabor načelno pristao, a nade je, da će u prvom zasjedanju ova odluka biti i faktično uzakonjena. Takodjer i Općina splitska obvezala se na godišnju subvenciju od K 1000. Po međusobnom ugovoru imat će na ovaj muzej, po svojim predstavnicima, pravo utjecaja i kontrole oni faktori, koji doprinose za njegovo uzdržavanje.

Ostale Općine i trgovačko-obrtničke Komore, kojih se ova opća pokrajinska institucija takodjer tiče, nijesu se do sada odazvale, premda su bile zamoljene za kakav bilo doprinos.

Sa ono malo raspoloživih novaca i pogodbama na rokove, kupilo se za muzej dosta lijepih predmeta i to pojedinih komada i čitavih zbirki.

Od ovih znatnije su ona učiteljice Hossmann iz Dubrovnika, koja sadržava dalmatinska, dubrovačka i hercegovačka veziva; župnika Čavlova sa krasnim kotorskim vezivom na mnoštvu starinskih košulja, kakve se više nigdje ne nose, pak zbirka prof. V. V. Vukasovića, što sadržaje vezivo i čipke iz dubrovačke okolice i dalm. zagorja te dosta fotografija i slika, a koja će, po naročitom ugovoru sa vlasnikom, nositi njegovo ime.

Darova je do sada muzej primio jako malo: od starinarskog muzeja u Kninu lijepu zbirčicu rezbarija na drvu i od splitske Hrvatske Čitaonice kolekciju slika stare dalmatinske nošnje.

Tako ovaj muzej do danas posjeduje sublizu 5000 komada originalnih predmeta narodnoga umjetnog obrta iz sviju dalmatinskih krajeva. Ovaj relativni uspjeh posljedak je brzog i energičnog rada, koji je bio jako nužan zbog naglog nestajanja ovakovih objekata.

Uza sve to mora se istaknuti, da su neke obilne i prekrasne zbirke zauvijek izgubljene, a bile su sakupljene davnije uz nevjerovatno niske cijene, ako se uporede sa današnjim.

Nu i u ovom slučaju vrijedi ona: "bolje ikada nego nikada" što još jednom potvrđuje, kako je bilo nužno čim skorije prihvatiti se ovakova posla.

Tko bi pogledao prostorije, gdje je sada smješten ovaj pokrajinski muzej, vidio bi samo jednu petinu onoga što ima: tako je cigla, u ovu svrhu respoloživa soba, jedna!! Sve ostalo je kojekuda po školskoj zgradi u ormarima i škrinjama, ili natrpano jedno povrhu drugog, bez prijegleda i sistematskog reda, pošto se i za ovakav najprimitivniji način smiještanja, jedva našlo mjesta. Nije ni čudo kad se, zbog sadanjih školskih prostorija, gotovo jednako, moraju namještati i učenici po razredima! Nu zgotovi li se ikad nova zgrada za ovu školu, naći će i ovaj muzej dostojnije mjesto, pak se u mnogočem ne će postidjeti ni svoje starije i bogatije braće.

Misli se i na muzejalnu biblioteku, koja bi imala biti sastavni dio ove institucije, te već sada ima svoj zametak u priličnu broju domaćih i stranih djela ove struke.

Iz svega što se reklo jasno je, kako u ovom poslu i najzauzetniji rad pojedinaca ne može postići konačnog cilja, ako ne nadje razumijevanja i potpore ukupnog naroda, što je i sklonulo ravnateljstvo, da i širu publiku zainteresira za ovo kulturno poduzeće.

To jest i svrha ovom Koledaru, koga muzej izdaje svojom nakladom: uspjelo mu je da nadje požrtvovnih saradnika, a nada se naći takodjer blagohotnih čitalaca i privrženika već realizovane ideje, koja treba neprekidna podupiranja, da urodi očekivanim plodom.

Odaziv publike odlučit će, hoće li muzej proslijediti sličnim izdanjima ili ne.